

tatur in leonem, muletur in bestias. » unde subdit : « Ego, ego capiam et vadam; tollam, et non est qui eruat. »

Nota : Sicut vers. 12, Deum quasi tineam opposuit sordibus Israelis, ita hic apposite Deum quasi leonem opposuit regi ultori. ad quem recurrebat Israel; hoc enim fortior est leona; sic et Deus fortior erat Tiglathphalasar. Symbolice, Deus in hac vita peccatores castigat leniter ut tinea, at in die iudicii et in gehenna saeviet et lacerabit eos quasi leona. Tunc horrore sonitu in eos rugiet : « Ite, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, » *Matth. xv.*

ET QUASI CATELUS LEONIS DOMI JUDA. — Hi enim catuli solent esse audaciores, utpote ignari periculorum et insidiarum : ac ferociore, utpote avidiores sanguinis, quem recens degustarunt, præsertim quia fervet et bullit in juventute sanguis. Quocirca Judas, aggrediens hostes, comparatur catulo leonis; quiescens vero, leoni, *Gen. cap. xlix, vers. 9* : « Catulus leonis Juda. Ad prædam, fili mi, ascendisti : requiescens accubuisti ut leo. » Justi quoque confidentia comparatur catulo leonis, *Prov. cap. xxviii, i* : « Fugit impius nemine persequente : justus autem quasi leo (hebraice כפיר *kephir*, id est leuculus) confidens absque terrore erit. » Leuculus enim animosus est et saevus, quia jugiter et latrat stomachus; ac fame, æque ac specie et forma, orisque rictu et rugitu, videtur esse quasi latrator Anubis, præsertim cum grandescit, fitque leo.

15. VADENS REVERTAR AD LOCUM MEUM. — Uti solent leonem, laniata fera raptaque præda, in speluncam reverti, eamque ibi cum catulis devorare : ita ego per Assyrios et Chaldaeos tam Israelitas quam Judæos prædabor, eosque in captivitatem abducam, ibique eos servitute, tributibus et oneribus consumam et quasi devorabo. Ita Haymo, Arias et Vatablus. Chaldeus vertit : *Auferam majestatem meam, et in locum sanctitatis meae revertar, qui est in caelis, donec norint se peccasse, g. d.* Deseram Judæos cum templo, et

quasi oblitus eorum tradensque eos hostibus, abibo in caelum : hic enim est locus solis et glorie Dei, ex quo eminens spectat reorum carceres et supplicia. Ita S. Cyrillus, Hieronymus, Theodoretus et alii. Vatablus huc refert ad cap. sequens, hieque inchoat cap. vi; cum eo enim coherent, eoque spectant, uti mox patebit.

Donec deficiatis. — Hebraice *עַד אֲנִי אֶעֱשֶׂה* *ad iescemu*, id est donec peccatum suum et culpam agnoscant. Ita Chaldeus, Vatablus, Clarius, Arias et alii; *אָשַׁם* *ascam* enim peccare et peccatum significat. Verum *ascam* subinde ponitur pro *שָׁמָנָה* *scamam*, id est desolavit; ordines enim verborum imperfectorum sepe apud Hebræos inter se commutantur, v. g. defectiva *Pe alopeh*, quale est *ascam*, commutantur cum duplicanti *scamam*, quale est *scamam*. Unde Septuaginta vertunt, *donec disperant*; Noster, *donec deficiatis*. Hic sensus priori subservit, eumque antecedit. Judæi enim per cladem et exidum excitati peccata sua agnoverunt, et penitentes ad Deum redierunt, uti patet ex libro Baruch. Huc enim tendunt plagæ omnes a Deo in urbes, gentes, familias et homines immissis, ut scilicet eis sternat eorum superbia, utque cor concupiscentiis obstructum et obturatum aperiat, cruciet et sauciet, quo afflictis sua scelera Deumque vindicem agnoscant, ad eumque penitentes revertantur; cum videant non esse alium qui plagas hasce depellere, malisque tantis succurrere possit, juxta illud *Psal. xv* : « Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. » Dum ergo flagellaris a Deo, non ad Assyrios, id est non ad principes et potentes, qui te a manibus Dei eripere non possunt, sed ad Deum ipsum cum Davide et Nivivitis recurre, ac supplex dicito : « Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. » Ita mulcebis iram Dei, ac flagellum ex manibus irati extorquebis, pristinumque ejus favorem, gratiam et opem tibi conciliabis et restitues.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Promittit afflictis Christum redemptorem, qui eos vivificabit tertia die, quique orietur quasi diluculum et quasi imber temporaneus et serotinus. Inde, vers. 4, redit ad sua tempora, et accusat duritiam Ephraim, quod cum per Prophetas dolare voluerit, sed ipse omnes dolabras respuerit : item in misericordiam, cum Deus misericordiam velit, non sacrificium. Denique, vers. 8, invehitur in Galaaditas, qui cultores Dei nuntae in Jerusalem in via occidebant (1).

4. In tribulatione sua mane consurgens ad me : venite, et revertamur ad Dominum,

(1) Dolentes jam inducuntur Israelitæ ut ad meliorem frugem revertantur sese invicem cohortantes.

Primo igitur, docet, quodnam consilium captivi sint Israelitæ tribulationum stimulis componi, scilicet,

2. quia ipse cepit, et sanabit nos : percutiet, et curabit nos. 3. Vivificabit nos post duos dies : in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum : quasi diluculum preparatus est egressus est, et veniet quasi imber nobis temporaneus, et serotinus terræ. 4. Quid faciam tibi, Ephraim ? quid faciam tibi, Juda ? misericordia vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens. 5. Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei : et judicia tua quasi lux egredietur. 6. Quia misericordiam volui, et non sacrificium : et scientiam Dei, plusquam holocausta. 7. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi prævaricati sunt in me. 8. Galaad civitas operantium idolum supplantata sanguine. 9. Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem : quia scelus operati sunt. 10. In domo Israel vidi horrendum : ibi fornicationes Ephraim ; contaminatus est Israel. 11. Sed et Juda pone messem tibi, cum converterto captivitatem populi mei.

4. IN TRIBULATIONE SUA CONSURGENS AD ME. — Hæc pertinent ad finem capituli quinti, unde eo hæc referunt Hebræi, Chaldeus et Pagninus, et caput sextum inchoant ab illis verbis : « Venite, et revertamur ad Dominum. » Vatablus vero caput sextum inchoat vers. ult. cap. v, uti ibi dixi. Sed eodem omnia recludunt, indicantque initium hujus capituli conexum esse cum fine cap. præcedentis, hoc modo et hoc sensu : Revertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti et deficientes Israelitæ culpam suam agnoscant, et quaerant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione, mane consurgens ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam quam passi sunt Israelitæ in captivitate Assyriaca, tum eam quam passi sunt Judæi in captivitate Babylonica. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus; utramque enim utrisque comminatus est cap. præced. vers. 3, dicens : « Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis; » et vers. 12 : « Ego quasi tinea Ephraim, et quasi pterredo domui Juda. » Unde ejus remedium quaerens tam Israel, quam Juda, « abijt ad regem ultorem, et ipse, inquit Propheta, non poterit sanare vos; » quocirca operi humanam ab iis desperantes, in tribulatione recurreritis ad me Deum vestrum, ut hic dicitur.

1. In tribulatione sua mane consurgens ad me. — Hæc pertinent ad finem capituli quinti, unde eo hæc referunt Hebræi, Chaldeus et Pagninus, et caput sextum inchoant ab illis verbis : « Venite, et revertamur ad Dominum. » Vatablus vero caput sextum inchoat vers. ult. cap. v, uti ibi dixi. Sed eodem omnia recludunt, indicantque initium hujus capituli conexum esse cum fine cap. præcedentis, hoc modo et hoc sensu : Revertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti et deficientes Israelitæ culpam suam agnoscant, et quaerant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione, mane consurgens ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam quam passi sunt Israelitæ in captivitate Assyriaca, tum eam quam passi sunt Judæi in captivitate Babylonica. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus; utramque enim utrisque comminatus est cap. præced. vers. 3, dicens : « Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis; » et vers. 12 : « Ego quasi tinea Ephraim, et quasi pterredo domui Juda. » Unde ejus remedium quaerens tam Israel, quam Juda, « abijt ad regem ultorem, et ipse, inquit Propheta, non poterit sanare vos; » quocirca operi humanam ab iis desperantes, in tribulatione recurreritis ad me Deum vestrum, ut hic dicitur.

1. In tribulatione sua mane consurgens ad me. — Hæc pertinent ad finem capituli quinti, unde eo hæc referunt Hebræi, Chaldeus et Pagninus, et caput sextum inchoant ab illis verbis : « Venite, et revertamur ad Dominum. » Vatablus vero caput sextum inchoat vers. ult. cap. v, uti ibi dixi. Sed eodem omnia recludunt, indicantque initium hujus capituli conexum esse cum fine cap. præcedentis, hoc modo et hoc sensu : Revertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti et deficientes Israelitæ culpam suam agnoscant, et quaerant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione, mane consurgens ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam quam passi sunt Israelitæ in captivitate Assyriaca, tum eam quam passi sunt Judæi in captivitate Babylonica. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus; utramque enim utrisque comminatus est cap. præced. vers. 3, dicens : « Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis; » et vers. 12 : « Ego quasi tinea Ephraim, et quasi pterredo domui Juda. » Unde ejus remedium quaerens tam Israel, quam Juda, « abijt ad regem ultorem, et ipse, inquit Propheta, non poterit sanare vos; » quocirca operi humanam ab iis desperantes, in tribulatione recurreritis ad me Deum vestrum, ut hic dicitur.

primo, tempus, consilium, incitationem ad penitentiam suscipiendam, 1; secundo, motiva desumpta tum ex ratione damni et mali, 2; tum ex prevento honorum et Christi resurrectione nascentium, 3.

Secundo, finita denuntiatione, Deum favore suo non prosecuturum esse Hebræos donec se recte agnoscant, atque respiciant, iterum ad abruptum redit redargutionem. Quaeritur igitur Deus, quasi deliberando de meritis Israelis et Judæ, de defectibus penitentiae ab utroque susceptæ, qui sunt : primo, levitas et inconstantia respiciendæ, licet a Deo omni ratione procurate, 4, 5; secundo, minor misericordiae ac obedientie cura, quam caremoniarum, 6; tertio, violatio fœderis cum Deo initii, 7; quarto, vis et insidia contra veros Dei cultores exercitia, 8, 9; quinto, fornicatio spiritualis seu idololatria, 10.

Tertio, prædicit, ubi legitimam scelorum penam Israelitæ persolverint, Judam etiam facinororum suorum penam daturum esse, 11.

Aliter Arias, qui per tribulationem accipit captivitatem Judæorum, quam passi sunt a Tito et Romanis. Verum illius nulla cap. præced. facta est mentio : nec in illa Judæi conversi sunt sincore ad Dominum, nec Deus tertia die illos vivificavit : quin potius eos exidit et interfectione delevit.

MANE. — Id est cito, mature, festine, petentes a me ut eos tribulatione liberem; puta mane hoc symbolicum fuit, cum transacta nocte captivitas, impletisque ejus septuaginta annis a Deo decretis, Judæi, excitante eos in spem Daniele, Esdra, Azgreo aliisque Prophetis, ad vicinam sub Cyro liberationem anhelantes, supplices a Deo cum postularent et impetrarent : mane enim et aurora Judæis captivis fuit spes vicinæ liberationis, mox expletis 70 annis præstandæ per Cyrum.

Mystice S. Hieronymus : « Mane, » inquit, ut est eum ortum fuerit eis lumen penitentiae per faciem fidei. Allegorice Iyranus, « Mane, » ait, id est in predicatione Joannis Baptistæ, qui quasi lucifer et aurora prævit Christum solem justitiæ, exhortans homines ad penitentiam, ut per eam illos ad Christi gratiam et justitiam prepararet. Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem*, cap. xliii, hæc accipit de mulieribus piis, quæ afflictæ ab ortem Christi, venerunt mane ad monumentum ut eum ungerent; unde meruerunt primæ videre eum resurgentem, qui mire eas consolatus est. Verum hic sensus est accommodatissimus.

VENITE (subaudi, dicentes, et se invicem adhortantes), ET REVERTAMUR AD DOMINUM, QUIA IPSE CEPIT. — Hebraice *הָרָחֵם* *tarach*, id est rapuit, vel abripuit nos, g. d. Non Salmanasar, non Nabuchodonosor, sed Deus vindex fuit, qui ob scelera nostra, per Salmanasar et Nabuchodonosor nos victos abripuit in Assyriam et Babylonem : unde ipse solus potest nos liberare, et plagam hanc sanare, uti se sanaturum promisit, ideoque brevi reipsa sanabit. Respiciat ad illud quod dixit cap. præced. vers. 14 : « Ego quasi leona Ephraim, ego capiam et vadam; tollam, et non est qui eruat; » et vers. 13 : « Ipse (rex ultor, puta Assyrius) non poterit sanare vos, nec solvere poterit a vobis

vinulum, » sed ego solus qui illud vobis induxi; unde subdit :

PERCUTIET, ET CURABIT NOS. — Hebraice יִכְרֹתֵנוּ יִכְבְּשֵׁנוּ, id est obligabit nos, puta fasciis vulnera nostra alligabit, itaque curabit. Unde Septuaginta vertunt, *percutiet nos*; *percutiet* enim, ait S. Hieronymus, appellatur lintea quae inseruntur vulneribus, ut putridas carnes comedant, et extrahant purulentias; artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, et per dolorem redere sanitatem. Percutit ergo nos Dominus, et curat nos; quia quem diligit corripit, et non solum curat, sed et vivificat post duos dies. » Sic et *Isagoge* Galeno adscripta, ubi *percutit* dicitur esse quadruplex: *percutit*, id est *tortilis*; *percutit*, id est *rasilis*, quod de rasa linteorum materia formatur: *percutit*, id est *conceptilis*, a concepta velleitque materie: *percutit*, quod ex elychnio conficitur. Interpres Bibliorum Regiorum *percutit* vertit, *turbabit nos*; quia chirurgus ut vulnus curet et pus eximat, penicillo illud expurget, turbet et rotat oportet; ut deinde *percutit*, sive elychnium sanans inserat. Eleganter S. Augustinus in *Psalms*. 1: « Illa, ait, est vox Domini: Ego percutiam, et ego sanabo. Percutit patredinem facinoris, sanat dolorem vulneris. Faciunt hoc medicus, secant, percutiunt et sanant: armant se ut feriant, ferrum gestant et curare veniant. »

Morali-
ter, tri-
bulatio
est: te-
stem Dei,
quo fu-
erunt
ad se re-
trahit.

Moraliter, disce hic tribulationem esse telum Dei, quo Deus homines a se fugientes et abeuntes in ruinam, ad se et ad salutem revocat. Tribulatio enim hoc telo confixi, prostrati et humiliati, ponunt fastum, culpam agnoscent, et penitentes poscunt a Deo veniam; qui mox supplicibus parcat, eosque ulnis maternis amplectitur. Hoc est quod ait Psalmista: « Sagitte tue infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam, » *Psalms*. xxxvii, 3. Ita S. Augustinus in *Psalms*. xxi, serm. 2, docet Deum esse medicum, qui tribulatione quasi medicamento curat vitia nostra: « Sub medicamento, inquit, positus ureris, secaris, clamans, non audit medicus ad voluntatem, sed ad sanitatem. » Et lib. I *De Verbis Domini*, serm. 18: « Bibe, ait, amarum calicem; in enim tibi fecisti. Præcepta illa mea quæ sano data sunt tam dulcia, tam levia, contempta sunt: cepisti laborare, sanari non potes, nisi amarum hibas calicem tentationum, tribulationum, angustiarum et passionum. Bibe ut vivas. Et ne responderet ei languidus: Non possum, non fero, non ideo: prior bibi medicus sanus, ut bibere non dubitaret agrotus. Quid enim amarum est in tali poculo quod ille non biberit? Si contumelia, prior audivit cum daemones expelleret: In Beelzebub egit demonia. Si dolores amari sunt, ligatus, et flagellatus, et crucifixus est. Si mors amara est, etiam mortuus est. Si genus mortis exhorrescit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominiosius quam mors crucis. » Idem, sermone 3 *De Machabæis*: « Totus mundus formax aurificus

est. Ibi justus tanquam aurum, impij tanquam palea. Ibi tribulatio sicut ignis, ibi Deus sicut aurifer. Pius Deum laudat, aurum rutilat; impius Deum blasphemat, palea fumat; iste purgatur, ille vastatur eodem igne; Deus in utroque laudatur. » Idem in *Psalms*. xi: « Palitur quis tribulationes, docetur amare meliora per amaritudinem inferiorum, ne viator tendens ad patriam, stabulum amet pro domo sua. » Idem, lib. *De Vera innocentia*: « Cum Dominus permittit, aut facit ut aliqua tribulatione vexemur, etiam tunc misericors est: qui exercitans fidem, et differens adiutorium, non auxilium negat, sed desiderium movet. » Idem, *epistola* 87: « Res prospera donum est consolantis, res autem adversa donum est mementis Dei. » S. Gregorius, in *Moral.*: « Aurem cordis, inquit, tribulatio aperit, quam sæpe prosperitas hujus mundi claudit. » S. Chrysostomus, homil. 4 *De Penitentia*, tribulationem vocat atrium: « Illo ergo, inquit, corda scindimus, ut si que dolosa herba, et improba cogitatio nobis inest, radicibus eas evellamus, ut puras pietatis seminibus terras exlibeamus. » Idem, hom. 4 *De Divite et Paupere*: « Nisi tentatio, inquit, nec corona; nisi certamina, nec bravia; nisi stadia, nec honores; nisi tribulatio, nec remissio; nisi hiems, nec æstas. Et hoc non tantum in hominibus, sed et in seminibus intieri licet. In his enim multam pluviam, multam vim collisionem, multam glaciem fieri oportet, si vernans spica exurgere debet. Cum ergo inquit hiems animarum, seramus et nos in hæc hieme, ut in æstate metamus. » Hic fuit sensus, hæc praxis Sanctorum omnium: Sare, *Tobia* cap. iii, vers. 21: « Hoc pro certo habet omnis qui colit te, quod vita ejus, si in probatione fuerit, coronabitur; si autem in tribulatione fuerit, liberabitur; » Job, cap. v, 17: « Beatus homo qui corripitur a Deo: increpationem ergo Domini ne respicias: quia ipse vulnerat, et medetur: percutit, et manus ejus sanabunt; » *Psalms*, xv, 4: « Multiplicate sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt; » Salomonis, *Proverb.* cap. iii, 11: « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias: nec deficias cum ab eo corripis: quem enim diligit Dominus, corripit: et quasi pater in filio complacet sibi; » Jeremie, cap. xxxi, 18: « Castigasti me, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus; » Jonæ, cap. ii, 8: « Cum angustaretur in me anima mea, Domini recordatus sum; » Danielis, cap. xi, 33: « Et de eruditus fuerit, ut conflentur, et elegantur, et dealbentur; » Zacharie, cap. xiii, 9: « Uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum; » Malachie, cap. iii, 2: « Ipse enim quasi ignis confans, et quasi herba fullonum: et sedebit confans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum. » Quin et Philo cum alijs Judeis apud Caium Caligulam accusatus ab Appione, quod Caesari divinos honores non tri-

bueret, ejectus ex aula, socijs Judeis respondit: « Bono animo nos esse oportet, quibus iratus est Caius; quia necesse est adesse divinum, ubi humanum cessat auxilium. » Ita Eusebius, lib. II *Histor.* cap. v. Denique S. Bernardus in *Sententijs*: « Tribulatio, ait, tria confert: exercitium, ne virtus amoris, otia tepore frigescat; probationem, ut nostræ constantia fortitudo, ad exemplum hominibus innotescat; præmium, ut juxta tribulationis modum, immensum gloriæ pondus accipiat. » Subdit deinde totidem remedia. « Adversitati, ait, tria sunt opponenda: electorum agones et angustie, quas patiuntur qui pie vivunt; redemptoris afflictiones et molestie, quas ei savissimi principes intulerunt; dispositio moderatricis justitiæ, cujus altitudinem, quasi virgæ Joseph summmitatem, non disculere, sed adorare debemus. »

3. VIVIFICABIT NOS POST DUOS DIES. — *Primo*, Hebræi sic exponunt, *q. d.* Post duos, id est paucos, dies, Deus liberabit nos Babylone, in qua captivi, afflicti, et quasi mortui, et, ut ait Ezechiel cap. xxxvii, quasi ossa arida in sepulchro degimus; liberans ergo nos ab hæc morte civili, puta captivitate, vivificabit nos, » ut videamur nobis resurgere in libertatem, quasi in novam vitam. Sicut enim servitus, carcer, meror, sunt mors quedam civilis et moralis; ita libertas, lux et lætitia est vita moralis et civilis: « nec enim vivere, sed vigere et valere est vita, » ait Poeta. Verum id locum habet in solis Judeis, non in Israelitis: hi enim ex Assyria nunquam liberati sunt. De utrisque autem egit et agit Propheta. Adde Catholicos omnes hæc referre ad Christum. Fateor tamen ad liberationem Judæorum et Babylone per Cyrum hic alludi, etiamque obiter et allusive perstringi. Loquitur enim Israelitis, quorum primus dies fuit tempus captivitatis Assyriacæ, et Judæis, quorum luit secundus æque miser dies captivitatis Babylonicæ: post quos successit tertius dies luitis et tæustis redemptionis et liberationis, quam inchoavit Cyrus, perfecit Christus.

Secundo ergo, Patres et Interpretes orthodoxi omnes docent hic prædici Judeis et Israelitis adventum Christi redemptoris. Hunc enim eis in captivitate afflictis identidem ingerebant Esdras, Zorobabel, Aggeus, Zacharias, Jesus filius Josedec, alique sacerdotes et Prophete. Sensus ergo est, *q. d.* Sustinete, o Hebræi, modicum, sperate, invocate Deum: quia post duos dies, id est post breve tempus, ipse vos liberabit, inchoate per Cyrum, sed plene et perfecte per Christum (a Cyro enim ad Christum assurgere, et subito quasi avolare solent Prophete, ut dixi *Isaia* cap. lvi, 8), qui Abraham nobisque a tot sæculis promissus est salvator et redemptor. Ipse enim nos a peccato, morte et inferno liberabit, ac gratia, vite et cælo restituet; itaque vivificabit nos vita sancta, cælesti et divina. Sic *duo dies* sumuntur pro paucis et brevibus, *Numer.* ix, 22:

« Si vero biduo (id est paucis tempore) aut uno mense, vel longiori tempore fuisset (columna nobis) super tabernaculo. » Sic et cap. xi, 19; *Isaia*, cap. xvi, 6, et alibi. Tempus ergo 894 annorum (tot enim fuerunt a captivitate Babylonica, usque ad nativitatem Christi) vocatur hic *duo dies*: quia Deo (et Prophetis in lumine Dei elevatis) respectu æternitatis suæ, et respectu æternæ et cælestis salutis afferende per Christum, « mille anni sunt sicut dies hesternæ quæ præterit, » ut ait *Psalmes*, *Psalms*. lxxxix, 4. Hinc eodem respectu et sensu ait de Christo Aggeus, cap. ii, 7: « Adhuc unum modicum est, etc., et veniet desideratus cunctis gentibus. » Ita Cyrillus, Arias, Vatablus, a Castro et alii. Itaque tempus nativitatis et primi adventus Christi, puta tempus gratiæ, novi Testamenti et Christianismi, vocatur hic *duo dies*, tum quia brevi erat adventura; tum quia plenam vitam, lætitiæ, lucem, cumulque (hunc enim significat ternarius) honorum omnium erat allatura; tum quia post primam diem legis naturæ, et secundam diem legis Mosaicæ, immediate quasi tertia erat successura; proprie vero post primam diem captivitatis Assyriacæ, et secundam captivitatis Babylonicæ, quasi tertia erat hæc dies liberationis futura, uti paulo ante dixi; tum quia alludit hic Osee ad diem tertium quo Christus a morte resurrexit. Unde dico

Tertio, plane respicit hic Propheta ad resurrectionem Christi, quæ tertio die a passione ejus facta est, etiamque hic significat et prophetat. Liberatio enim et redemptio Israelitarum et Judæorum, æque ac nostra, facta per Christum, completa et plene perfecta fuit in ejus resurrectione: hæc enim ejus fuit terminus et coronis. In ea ergo Christus plene nos vivificavit, tum quia in ea plene nos redemit et sanctificavit; tum quia ipsa nostræ resurrectionis est causa tam exemplaris, quam efficiens: unde in ea Christus nos secum quasi vivificavit, et suscitavit ad vitam beatam et immortalem. Unde Arabicus Antiochenus vertit: *Sanabit nos post duos dies, et in tertia surgemus, et manebimus (habitabimus) in conspectu ejus, coram eo; et Arabicus Alexandrinus: Ipse est qui sanabit nos, et liberabit nos post duos dies, et in tertia stabimus vivi coram eo.* Hoc est quod ait Apostolus *Rom.* cap. iv, 25: « Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Et *Ephes.* cap. ii, 5: « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo (cujus gratia estis salvati), et concitavit per Cyrum, sed plene et perfecte per Christum (a Cyro enim ad Christum assurgere, et subito quasi avolare solent Prophete, ut dixi *Isaia* cap. lvi, 8), qui Abraham nobisque a tot sæculis promissus est salvator et redemptor. Ipse enim nos a peccato, morte et inferno liberabit, ac gratia, vite et cælo restituet; itaque vivificabit nos vita sancta, cælesti et divina. Sic *duo dies* sumuntur pro paucis et brevibus, *Numer.* ix, 22:

Esod.; Tertullianus, lib. *Contra Marc.* cap. XLIII; Cyprianus, lib. II *Contra Judæos*, cap. XXV; Lactantius, lib. IV, XIX; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 14; Augustinus, lib. XVIII *Civit.* XXVIII; Ruffinus in *Expos. Symbol.*; Gregorius, hom. 20 in *Esod.*; Nyssenus, lib. *De Cognitione Dei*, qui tres putant hæc dies in persona Sanctorum qui resurrexerunt cum Christo Hierosolymis, ibique multis apparuerunt, *Matth.* cap. XXVII, 53. Idem docuerunt veteres Hebræi apud Galatinum, lib. VIII, cap. XXII. Et R. Moses in *Beresith rabba*, id est *Genesis magna*, explicans illud *Gen.* XXII: « Die autem tertio, elevatis oculis, vidi locum procul, » dicit: « Multe sunt in S. Scriptura dierum trinitates, quarum una est resurrectio Messie. » Unde illud I *Corinth.* cap. XV, 4: « Et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas. » Anselmus ibi, et Dorothæus, in *Vita Osee*, exponunt de hac Scriptura Osee; nec enim alibi dies tertius resurrectioni Christi prescribitur. Accedit Isidorus Pelusianus, qui lib. II, *epist.* 112, sic legit: « Tunc mors lugebit fortiore morte devicta. Sanabit nos post duos dies: in tertio resurgemus, ac vivemus cum eo; » atque explicat de resurrectione Christi, in qua et suam et nostram mortem ipse superavit et profligavit.

Porro hos tres dies ita consignant Origenes loco jam citato, S. Augustinus serm. 90 *De Tempore*, et alii: *primum* diem numerant eum, quo passus et crucifixus est Christus; *secundum*, quo sepultus est et descendit ad inferos; *tertium*, quo resurrexit. Aliter Ribera: *Primus*, inquit, dies fuit decima quarta luna, qua post celebrationem Pasche et institutionem Eucharistie, in horto orans captus est, patique cepit Christus. *Secundus* est luna decima quinta, puta parasceve, qua passus et occisus est. *Tertius* est luna decima sexta, qua resurrexit. Verum sic sabbatum esse, luna decima sexta; hoc enim succedit lunæ 13, sive parasceve; cum tamen constet Christum non sabbato, sed Dominico die resurrexisse. Vide Interpretes in *Matth.* cap. XII, 40.

Tertia die Christi resurrexit. Porro Christus resurrexit præcise tertio die, variis de causis. *Prima* est, quia Jonas cap. IX, tribus diebus fuit in ventre celi, et hoc factum portendit Christum tribus diebus fore in sepulchro, ac tertio die resurrecturum, ut ipse tertio die vivus et ventre celi prodit. Hanc causam dat Christus *Matth.* cap. XII, 40. *Secunda*, quia Christus idipsum prædixerat *Joan.* cap. II, 19: « Solvite, ait, templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » *Tertia*, quia, si caro ejus diutius mansisset in sepulchro, fuisset corrupta. Hoc autem non decebat, juxta illud *Psal.* XV, 40: « Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » *Quarta*, ne videretur quasi alius resurrexisse. *Quinta*, quia Christus moriendo mortem destruxit; decebat ergo ut in morte diu non teneretur, sed mox quasi ejus domitor et triumphator gloriose resurgeret. *Sexta*, quia vita Christi hominis fuit di-

vina, et inter res omnes creatas nobilissima: decebat ergo eam, peracta redemptione et satisfactione nostra, illico restaurari, præsertim quia divinitas semper, etiam in morte, mansit tam corpori, quam anime Christi conjuncta. Quod enim semel assumpsit, hoc nunquam dimisit. Audi S. Leonem, serm. 1 *De Resurrect.*: « Ne turbatos discipulorum animos longa morositas cruciaret, denuntiaturum tridui moram tam mira celeritate brevavit, ut dum ad integrum secundum diem, pars primi novissima, et pars tertii prima concurrir, et aliquantum spatio temporis decideret, et nihil dierum numero periret. » Et mox: « Tam velox incorrupte carnis vivificatio fuit, ut major ibi esset soporis similitudo, quam mortis. Quoniam deltas, que ab utraque suscepti hominis substantia non recessit, quod potestate divisit, potestate conjunxit. » Moralis causa fuit, ut doceret crucem et mortem fidelium brevem fore, et quasi triduum respectu beate eternitatis. Ergo quasi animat eos ad crucem et mortem, quod ex ea quasi ex somno secum mox resurrecturi sint ad vitam æternam.

Mystice, varii varie tres hosce dies annuntiant. *Primo*, S. Augustinus, serm. 90 *De Tempore*: « Tres, ait, dies non incongrue possumus dicere, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, quia et Pater dies est, et Filius dies est, et Spiritus Sanctus dies est, et hi tres, unus dies. » Vivificavit nos Pater, creando et dando naturam; Filius, redimendo et dando suum sanguinem; Spiritus Sanctus sanctificando et dando gratiam et justitiam. *Secundo*, Fulgentius apud Albertum, *primam* diem numerat, quo ab æterno a Deo Patre genitus est Filius; *secundam*, quo in tempore ex Virgine natus est homo; *tertium*, quo et sepulchro resurrexit. *Tertio*, alii: *Primus*, inquit, dies est nativitas Christi; *secundus*, passionis; *tertius*, resurrectionis. *Quarto*, Lyranus et R. Salomon, per tres dies tria templa eorumque tempora accipit: *Primus*, inquit, dies fuit tempus templi Salomonici, cui successit nox captivitatis Babylonice; *secundus* templi Zorobabelis, cui successit nox exidii Titi et Romanorum; *tertius* templi Christi, id est Ecclesie semper duratura.

Tropologicæ S. Bernardus: Tres dies, ait, significant triplicem vitam: *primam* naturæ et culpæ, puta peccati originalis; *secundam* gratiæ; *tertiam* gloriæ; nam serm. 72 in *Cant.* xplicans illud *Cant.* II: « Dilectus meus mihi, et ego illi, qui passit inter lilia, donec asperet dies, et inclinentur umbra, » sic in fine ait: « Cum igitur duo in nobis præcedant dies, unus quidem inspirans pro corporis vita, alter vero respirans in sanctificationis gratia, porro tertius superest in resurrectionis gloria; claret profecto aliquando implendum in corpore quod præcessit in capite, magnum utique pietatis sacramentum, et Prophetæ testimonium, qui ait: Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus

in conspectu ejus. » Et fusius, serm. 2 in *Vigilia Nativit.*: « Tres, ait, dies sunt de quibus legitur: Vivificabit nos post duos dies, in die tertia resuscitabit nos: unus sub Adam, alter in Christo, tertius cum Christo. Unde et ibi subdit: Sciemus sequemurque ut cognoscamus Dominum. Et hic dicitur: Cras egrediemini, et Dominus erit vobiscum. His enim dicitur, qui dimidiaverunt dies suos, in quibus perit dies in qua nati sunt, quæ est dies Adæ, dies peccati, cui Jeremias quique maledicebat: Maledicta dies in qua natus sum; omnes enim in illa nascimur. Utinam pereat in nobis omnibus dies illa, dies nebulæ et caliginis, dies tenebrarum et turbinis, quam nobis fecit Adam! » Deinde agens de secundo die gratiæ Christi: « Ecce, ait, illuxit nobis dies redemptionis novæ, reparationis antiquæ, felicitatis æternæ. Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus et letemur in ea; quia cras egrediemur. Unde, nisi de conclavi hujus sæculi, de ergastulo hujus corporis, de compediibus necessitatis, curiositatis, vanitatis, voluptatis. Quid enim spiritui nostro cum terrenis, etc. Agite diem istum in Christo, ut ambuletis sicut et ipse ambulavit. » Tertium deinde explicans ait: « O Juda et Jerusalem, nolite timere, cras egrediemini, id est cum quo a corpore exierit anima, omnes simul affectiones, omnia desideria, quibus per universum interim mundum dispersa et ligata tenebantur, dissolventur, et egredietur de visco hoc, et Dominus erit vobiscum, » etc. Idem rursus, serm. 5 inter parvos: « Vivificabit, ait, nos post duos dies, scilicet cognitionis et conversionis; in die tertia suscitabit nos voce Verbi incarnati per primam suam resurrectionem; et vivemus in conspectu ejus vivificati per passionem, serenius illuminati per miraculorum cognitionem; sequemurque ut cognoscamus Dominum, instructi per doctrinæ conversionem. »

Anagogicæ S. Hieronymus, quem sequuntur Albertus, ilugo et Clarius, putat hic notari tres Christi adventus: *primum* « in humilitate, » cum natus est homo; *secundum* « in gloria, » cum resurrexit; *tertium* « in habitu judicantis; » itaque dies tertia erit dies iudicii et resurrectionis universalis, qua Sancti resurgent ad vitam et gloriam æternam. Unde Chaldaeus vertit: *Vita donabit nos in diebus consolatorum qui venturi sunt, et in die resurrectionis mortuorum suscitabit nos, et vivemus cum eo.*

IN DIE TERTIA SUSCITABIT NOS. — Explicat quod dixit « post duos dies; » hoc enim idem est quod *die tertia*. Unde Lactantius loco jam citato. « Vivificabit, inquit, nos post biduum die tertio. » Sic et Tertullianus, Theodoretus, Clarius, Arias et a Castro hic, et S. Gregorius ac Origenes superius citati. Quis sit hic dies tertius, jam dixi. Pro suscitabit hebraice יקוּם יְהוָה, *tekimenu*; quod Hebræi et Chaldaei vertunt, stare faciet, fulciet,

suscitant nos. Sed alii passim vertunt, suscitabit nos; sequitur enim, « et vivemus; » et præcessit, « vivificabit nos. » Agitur ergo hic de suscitatione ad vitam, non de sustentatione in vita.

ET VIVEMUS IN CONSPECTU EJUS. — *Primo*, Theodoretus, Theophylactus et Rupertus exponunt, *q. d.* « Vivemus, » scilicet vita gloria et beatitudinis, præsertim cum post generalem resurrectionem in corpore glorioso resurgemus; tunc enim non tantum Deum oculis ætens videbimus facio ad faciem, sed et Christum oculis corporis. Verum quia sequitur: « Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum, » hinc melius hæc accipimus de vita gratiæ, *q. d.* Vivemus in ejus (Dei et Christi) gratia et cura quam habet de nobis, imo in ejus conspectu; videbimus enim eum facie ad faciem, et vicissim videbimur ab eo, ac proinde illi ut nos intuenti semper placere conabimur, itaque cum ejusque leges et doctrinam sequemur in sancta conversatione, ut in dies eum magis magisque cognoscamus, amemus, colamus, donec eum assequamur, et videamus facie ad faciem in coelis. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus, Ribera et a Castro. Ubi notat: *Tertio in conspectu ejus* tripliciter exponi potest: *Primo*, *q. d.* Videntes videbimus eum facie ad faciem, inquit Vatablus, puta Christum in carne natum.

Secundo, *q. d.* Ita sancte vivemus, ut semper simus memores nos in ejus presentia oculisque versari, ac proinde ei per omnia placere et obsequi studebimus; quomodo Henoch, Noe aliqui viri sancti et perfecti dicuntur ambulasse cum Domino, *Genes.* cap. V, 22, et cap. VI, 9. Vide ibi dicta.

Tertio, *q. d.* Securi et felices vivemus in conspectu ejus, scientes eum jugiter nos intueri, curare, regere, tueri, qui antea cum viveremus in peccatis, oculos mentemque et curam a nobis averterat; et enim in conspectu ejus opponit ei quod dixit cap. V, vers. ultimo: « Revertat locum meum donec deficiat, et querant faciem meam; » sive, ut ait Jeremias cap. VII, 43: « Projiciam vos a facie mea, sicut projecit fratres vestros, universum semen Ephraim; » sicut enim Deus Cainum, *Genes.* cap. IV, 14, omnemque impios projecit a facie sua, ita ex adverso pius jugiter in oculis et mente habet. Quocirca id sibi suisque exposcens David orabat *Psal.* CXXII, 2: « Sicut oculi ancille in manibus domine sue: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec ipse vicissim oculos suos benigne convertat ad nos, et « miseretur nostri. » Sicut enim sol quicumque luce sua, quasi oculo aspiciat, ea illustrat, calefacit, vivificat, lificat, fundat; ita profus facit et Deus, qui est sol inæqualis et immensus. Hinc rursus Psaltes passim orat dominum: « Respice in me et miserere mei; » respicende enim miseris et beneficiis: « Ne avertas faciem

tuum a me: ne projecias me a facie tua; ostende mihi faciem tuam; faciem tuam, Domine, requiram. » Item: « Illustra faciem tuam super servum tuum, » *Psalm.* xxx, 47. « Dominus illuminet vultum suum super nos, » *Psalm.* lxxvi, 2. « Faciem tuam illuminam super servum tuum, » *Psalm.* cxviii, 135. *q. d.* Lucidam, id est serenam, letam, hilarem, benignam, amicam et beneficam mihi faci-m vultumque ostende, non atram, severam, tristam, iratam, minorem.

Quarto, « vivemus, » id est erimus vivaces, sani, vegeti, alacres, fortes, gloriosi. Hæc enim omnia complectitur vita, quasi mater et radix omnium: nam, ut ait *Martialis*, lib. IX, *epigram.*

lxxix:

Non est vivere, sed valere, vita.

Et Seneca:

Mortis habet vices
Lentis quæ trahitur vita genibus.

Hinc gloria Beatorum vocatur vita æterna.

Quasi diluculum præparatus est egressus ejus, — *q. d.* Christi natiuitas et ortus quo e celo in terram nascendo et conversando egredietur, a Deo paratus est instar auroræ: quia ut aurora depellit tenebras ignorantie et peccati, ac Israelitas omnesque homines luce suæ doctrine et sanctæ vitæ collustrabit. Hoc est quod ait *Apostolus*, *Rom.* cap. xiii: « Nox processit, dies autem appropinquavit. » Pro præparatus est hebraice est *נחון*, id est firmiter et certissimo præparatus, ac fixo Dei decreto confirmatus est, puta in Dei prædestinatione, adventus Christi. Ita *S. Hieronymus*, *Theodoretus*, *Rupertus*, *Hugo*, *Lyranus* et *Vatablus*.

Anagogice, *Isidorus* hæc accepit de gloria resurrectionis, qua Christus cepit toti orbi velut aurora conserare, suamque vim et fortitudinem exerere, juxta illud *Psalm.* cix, 3: « Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, » *q. d.* Princeps eris, o Christe, in die, non humilitatis et crucis, sed in die virtutis, id est potentie et regni tui, cum splendore, gloria et maiestate sanctissima et sacratissima, quæ apparebit in tua divina resurrectione, ascensione, sessione ad dexteram Patris, missione Spiritus Sancti, et conversione omnium gentium.

Nota: Christi ortus tum divinus, tum humanus, recte comparatur auroræ. *Primo*, quia, sicut aurora est prima diei lux, ita primum opus Dei Patris fuit generatio æternæ Filii; per auroram ergo significatur ejus antiquitas et æternitas, juxta illud *Psalm.* cix, 3: « Ex utero ante luciferum genui te; » pari modo primum opus redemptionis nostræ fuit ejus generatio humana, sive incarnatio. Unde *S. Augustinus*, et *Justinus Contra Tryphon*, illud: « Ex utero ante luciferum genui te, » sic exponunt: Quia, inquit, ex solo utero Virginis, sine viri semine, ante luciferi or-

Christi generatio est quasi aurora ab antiquitate legibus Prima.

tum, post mediam noctem genitus et natus est Christus. Addit *Tertullianus*, lib. V *Contra Marcionem*, cap. ix: Sicut in diluculo apparent stelle, sic in diluculo quo natus est Christus, stella nova magis apparuit, indicans eis Christi quasi auroræ ortum.

Secundo, sicut aurora solem tegit, et quasi parit; ita caro Christi nascentem tegebatur ejus divinitatem, eamque nobis secum afferebat, et quasi pariebat.

Tertio, sicut aurora est lux exigua, quæ crescit usque ad meridiem; ita et crevit Christus infans ætate, sapientia et gratia apud Deum et homines usque ad crucem.

Quarto, sicut in aurora producitur ros ex aere, qui herbas et plantas irrorat, vegetat et fecundat; ita et Christus ex celo per Virginem opera Spiritus Sancti profudit, qui animas peccato mortuas sua gratia irrorans vivificat, et bonis operibus meritisque fecundat. Unde pro ex utero ante luciferum genui te, Hebræa, *Symmachus*, *Aquila* et *Quinta Editio* habent: Ab aurora rorem genui te. Sic *Isaias* comparat Christi generationem rori, cap. xlv, 8, dicens: « Rorare, collis desuper. » Vide ibi dicta. Rursum, ros adolescentie Hebræis idem est quod flos et decor adolescentie. Ros ergo primo, designat suavitatem, hilaritatem et dulcedinem Christi; secundo, ejus generationem celestem ex Virgine, sicut ros nascitur ex aurora virtute celesti, ait *R. Hadarans*: unde ex Hebræo verti potest: Ex utero aurora ros juvenitatis tue; tertio, gratiarum copiam, quæ instar ros in Christum effusa est. Hinc Chaldeus vertit: *Misericordia Dei præsto erant tibi tanquam ros, sedebunt confidenter nati tui*. Unde ex hoc loco probant *Vatablus* et *Suarez*, lib. part. tom. I, disp. xviii, sect. iii, plenitudinem gratiæ animæ Christi infusam esse in utero, puta in primo conceptio-nis ejus instanti. Sic ergo Christus, genitus ut ros, fuit filius auroræ, id est Patris æterni qua Deus, et matris Virginis qua homo. Hinc *sumpsit Trismegistus* suum illud: « Deus cum maris et femine vim haberet, peperit Verbum; » atque ex eodem *Lactantius*, lib. IV, cap. xii, docet quod Deus est *ἀρχή* et *ἀρχή*, ac proinde oportuisse ut bis nasceretur filius, in prima spirituali natiuitate *ἀρχή*, in secunda carnali *ἀρχή*. Insuper, per rorem significatur filium esse tam patri quam matri consubstantiallem: ros enim ejusdem substantiæ est cum materia ex qua fit. Ita *Molina*, I part. *Quæst.* xxvii, art. 1, disp. n. Denique nos-ter *Maldonatus* (qui favet *Cajetanus* et versio *Chaldei* jam recitata) commentans in *Psalm.* cix, sic exponit: Ex utero, id est ex baptismo, tibi, o Christe, nascetur ros pueritiæ, id est multitudine puerorum, vel ros adolescentie et juvenitatis, id est multitudine adolescentium et juvenum, putatiffilium et christianorum: ros enim in copia signatur, utamque terram quasi operit: est enim instar

minutissimæ pluvie, sive stillarum, quæ frequentissime et creberrime cadunt. Rursum ros significat gratiam largam fidelibus hinc Christi filiis datam. Sensus ergo est, *q. d.* Generatio, progenies et posteritas tua, o Christe, non erit carnalis, sed spiritualis, earque copiosa tum numero, tum gratia, qualis est rosis.

Quinto, sicut aurora lux hominibus, qui cæcis longæ noctis tenebris fatigantur, optatissima est, gratissima et jucundissima; ita et hominibus sedentibus in tenebris et in umbra mortis exoptatissimus et faustissimus fuit Christi ortus. Hinc enim est illud quod ait *Job*, cap. xi, 17: « Cum te consumptum putaveris, orietur ut lucifer. » Et *S. Petrus* *Christus*. *Christique* Evangelium vocat luciferum, *epist.* II, cap. 1, 19: « Donec dies etuscet, et lucifer oriatur in cordibus vestris. »

ET VENIET QUASI UMBER TEMPORANEUS, ET SEROTINUS TERRÆ. — Umber temporaneus, vel tempestivus in Palestina est, qui cadit in autumno jactis in terra seminibus, ut ea radices figant in terra, et germinare incipiant; serotinus, qui cadit in vere, ut segetem incretasset, impinguet et maluret. Dicitur ille tempestivus, quia est sementis; hic serotinus, quia est segetis et messis. In Syria enim tota æstate vi pluit, sed sudi serenique sunt dies. Ita *S. Hieronymus* et *Vatablus*. Utrique Christum comparant Propheta; quia æque ut illi optatus adventus, terramque, id est hominum animas fecundavit et vivificavit.

4. QUID FACIAM TIBI, EPHRAÏM? — « Parentis in perditos filios monstrat affectum, » ait *S. Hieronymus*, juxta illud *Isai.* v: « Quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, et non feci ei? » et *Merk.* vi: « Popule meus, quid feci tibi? » Rediit hic Propheta ad sua tempora, ac mores incorrigibiles Hebræorum sui ævi, ob quos a Deo destituti sunt exordio, uti ait in sequentibus. Hic ergo ostendit ipsos suæ perditionis esse causam, non Deum, qui de ea dolet, eamque omnibus modis avertere conatus est, pulsando assidue animos eorum duros et rebelles per Prophetas, nunc minis, nunc promissis, nunc flagellis; ita ut ex parte sua omnia adhibuerit, quæ eos sanare et ad salutem tam animæ quam corporis perducere poterant. Quocirca moraliter *Dionysius Carthusianus*: « Hæc, ait, possunt esse verba clementissimi Dei ad christianos peccatores, temporalia congregantes, et labiis tantum confitentis, vel aliis vitis implicitos, quos Deus ad penitentiam indesinenter invitat, ærum damnationi velut compatiens. De quo dicit *Apostolus*, quod vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Hinc et *S. Petrus*, *Epist.* II, cap. ii, ait: Patienter agit Dominus propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam reverti. Qui consonant *Isaias* cap. xxx: Propterea, inquit, expectat Dominus ut miseretur vestri. Non ergo divitiis bonitatis et longanimitatis ejus contemnamus. Mallet etiam

Christus animarum amator domo domo erigifigi, quam sineret quemquam (quantum in se est) condemnari. » Hæc ergo voluntas in Deo sincera est, seria et, quantum est ex ejus parte, effica; est ergo voluntas non signi tantum, ut quidam volunt, sed beneplaciti; alioquin enim fiele et simulate Deus ageret, dum invitat peccatores ad se tanto dolore et affectu, si eum tantum in ore et verbis haberet, non in mente et corde, quod cogitare est nefas, de quo plura cap. xi, 9.

MISERICORDIA VESTRA. — Hebræum *חסד* *chesed* significat pietatem et misericordiam, indeque sanctitatem; hujus enim signum et causa est misericordia. Unde *Chassidim* vocantur viri misericordes et pii. Sensus est, *q. d.* Quid faciam vobis, o Hebræi? obstinati enim estis in vestris sceleribus, nec pia mea monita et inspirationes in mentem admittitis; licet enim aliquando aliqua pietatis et misericordiæ in proximis egentes et miseros vos tangat cogitatio et sensus, tamen is instar nubis et roris matutini, qui statim ad ortum et calorem solis evanescit, subito præterit et pertransit, *q. d.* Pietas et misericordia vestra inconstans est, instabilis et evanida. Ita *Chaldeus*, *Rupertus*, *Lyranus*, *Vatablus* et *Arias*. *Secundo*, alii hic accipiunt misericordiam Dei, non Judæorum, *q. d.* Ego Deus cuperem vestri, Judæi, misereri, idque assidue et continuo, sed vos hanc meam voluntatem et misericordiam vestra nequitiâ dispellit nubes, et soli oriens subito sorbit rorem. Ita *S. Hieronymus*, *Theophylactus*, *Hugo* et *Päbera*. Priori sensui magis faveo id quod sequitur: « Misericordiam volo, et non sacrificium. »

3. PROPTER HOC DOLAVI IN PROPHETIS. — Pro dolavi hebraice *חצבתי* *chatsabti*, id est excidit, succidi, occidi, ac tribulor lignis et lapidibus, dum exduntur ut dolentur et quadrentur; unde Septuaginta vertunt: Propterea succidi (Syros, *dilaceravi*; Arabibus, *messui*) Prophetas vestros, quod *S. Hieronymus*, *Haymo*, *Rupertus* et *Hugo* exponunt de falsis prophetis, *q. d.* Occidi pseudoprophetas, qui vos a me et a pietate vera abducebant ad impietatem et superstitionem, ut qui causa erroris fuerunt prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem salutis, ait *S. Hieronymus*. Ita Deus per *Eliam* occidit 439 prophetas Baal, lib. *Regum*, cap. xviii. *Leo* *Castrus* vero, uti et *Theophylactus*, accipiunt veros Prophetas, sique exponunt, *q. d.* Occidi, id est occisioni et meæ certe exposui meos Prophetas, dum eis jussi ut assidue vestram impietatem darguerent; sciebam enim illos illos a vobis occidendos. Aut, ut *Vatablus* et *a Castro*, *q. d.* Ob-tudi Prophetas meos, et quasi eneeavi; nam eos fatigavi assiduis stimulis, adeo ut eos quasi ad necem redegerim; jugiter seliolet eos impellendo et pulsando, ut vos assidue monerent et pulsarent, nunc minis, nunc promissis.

Verum, quia Hebræa habent, in Prophetis. Ita

que verit Noster, Chaldaeus et alii; hinc melior et illustrior sensus erit, si hanc dolationem ad populum referamus. Unde S. Hieronymus, quem sequuntur Haymo, Albertus et Hugo, sic exponit: « Dolavi vos in Prophetis (id est per Prophetas), et verbis terribilibus comminatus sum; scalpulum, ignes et cauteria protuli, ut quem clementem contemnebatis, limeatis offensum. » Explicat et probat id quod dixit: « Quid faciam tibi, Ephraim? » tua enim pietas et misericordia levissima est, impietas solidissima et durissima instar marmoris et adamantis; propterea eam frangere et dedolare conatus sum per Prophetas, sed frustra; nam dum marmora isthaec silice duriora sculptere nitor, hebetavi dolabras et scalpula mea; scilicet ministros et Prophetas meos; nam « occidi eos in verbis oris mei, » *q. d.* Continuis oraculis, monitis et iussis eos fatigavi et confeci; hanc enim magno eis stant; oportuit enim illos saepius cum sermone omnia bona et vitam ipsam simul exponere et profundere: sed obdurerunt marmora, caelari recusant, nihil proficimus tanto labore, tantis impensis, nolunt effingi ad imaginem Dei homines ipsius signata. Similis est querela et pathos Dei per Jeremiam, cap. vi, 27: « Probatores dedi te in populo meo robustum, etc., es et ferrum; universi corrupti sunt. Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conlavi conditor: malitiae enim eorum non sunt consumptae. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos. » Vide ibi dicta. Ita Hieronymus Prædico in *Ezech.* cap. xxiv, 12, Emmanuel, Marianna et alii.

OCIDI EOS IN VERBIS ORIS MEI. — S. Hieronymus hoc æque ac præcedens refert ad Judæos, *q. d.* « Occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccatores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret, » *q. d.* Occidi eos, non reipsa, sed verbis et minis. Melius et efficacius alii *ad dolavi ad Judæos*, *ad vero occidi ad Prophetas* referunt. Ita Lyranus, Arias, a Castro et Prædico jam citatus. Sensus est, quem paulo ante dedi.

ET JUDICIA TUA QUASI LUX EGREDIENTUR, — *q. d.* Dolavi et occidi vos ad hoc, ut « judicia, » id est iustitiae vestre, instar lucis orientur ac splendescerent. Sicut enim sol per radios splendet, ita iudicia et leges Dei per opera emicant, ait a Castro. *Secundo*, Vatablus, *q. d.* Res tua felicitate et prospera tibi cesserunt. Sicut enim tenebrae infusta, ita lux prospera et fausta significat, *q. d.* Propter Prophetas quibus te dolavi, cumlavi te beneficiis meis. Verum « iudicia » non significant beneficia. *Tercio* ergo appissime, *q. d.* « Et, » id est idcirco, « iudicia tua, » id est condemnatio tua velut in luce clara videbitur, et apparebit omnibus esse justa, tumque scelus esse inexcusabile, aptote obstinatum post tot Dei monita, dolationes et verbera. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Vugo, Lyranus, Arias et alii.

8. *Quia misericordiam voluit, ut non sacrifici-*

um. — S. Hieronymus hic, et S. Chrysostomus, Hilarius et Euthymius, in *Matth.* cap. ix, 13, accipiunt misericordiam non hominum, sed Dei, quasi dicat: Jucundius mihi est misereri vestri, quam a vobis sacrificia recipere; magis delecto vestra conversio et salute quam victimis. Favet Christus *Matth.* cap. xii, 7. Cum enim Pharisei carperent Apostolos, quod sabbato vellent spicas, ut fami suæ succurrerent, Christus eis hæc Osee verba objicit dicens: « Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes, » *q. d.* Si sciretis quanta sit Dei misericordia, sciretis pariter gratius ei esse, ad famem pauperum sublevandam, velli spicas in sabbato, quam sabbatum tam rigido ab operibus otio, cum tanta meorum fame observari. Verum sic non recte coherent hæc cum precedentibus, quibus minatus est eis iudicia, id est condemnationem; nec cum sequentibus: « et scientiam Dei plus quam holocausta. » Hæc enim scientia est hominum; ergo et misericordia. Adde non congrue misericordiam Dei cum victimis hominum comparari.

Melius ergo hæc accipimus de misericordia, id est elemosyna et beneficiis hominum in proximos egentes et miseros. Ita Chaldaeus, Theodoretus, Theophylactus, Haymo, Albertus, Lyranus, Arias, Vatablus et Augustinus, X *De Civitate*, S. Cyprianus, lib. III *Contra Judæos*, v, et alii, imo Christus *Matth.* cap. xii, 7. Sensus enim ejus est, *q. d.* Permissi discipulos meos fames sabbato vellere spicas, quia misereor eorum, cupioque ut fami suæ succurrant. Scio enim Deo gratiorem esse misericordiam quam otium sabbati, imo sacrificium: hoc ergo a me discite, necumque misericordiam hanc in discipulos meos fames induite et exerceate, ut eos non accusetis ob sabbatum violatum, sed ob famem levatam excusetis, eisque compatiamini.

Nota *primo*: Vox *quia* dat causam præcedentium, præsertim eorum quæ dixit vers. 4, ubi accusavit eorum misericordiam, qua una scelera sua expiare, Deumque placare poterant, quod esset instabilis et fallax, eo quod mox in solitiam immisericiordiam et crudelitatem (idololatria enim crudelis est, æque ac hæresis) relaberentur, *q. d.* Commendavi vobis misericordiam, et immisericiordiam accusavi, quia illa Deo gratissima est, hæc exosa et ingratisima; misericordiam enim Deus mavult et præfert sacrificio. Erant enim Judæi, uti immisericores in proximos, ita misericordes et propensi ad sacrificia et oblationes externas, quasi in illis tota pietas Deique reconciliatio consisteret, putantes, si illa præstarent, omnia sibi fore secura, Deumque eorum scelera dissimulaturum, quem errorem eis hic Deus adimit, asserens contrarium, nimirum: « Misericordiam volo, et non sacrificium. » Et Christus *Matth.* cap. xii, 23: « Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui decimatis mentiam, et anethum et

animum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, iudicium, et misericordiam, et fidem! »

Nota *secundo*: Ex eo quod ait, « non sacrificium, » putantur aliqui vetera sacrificia Deo non placuisse, imo et exosa fuisse. Sed hic est error: erant enim ab eo instituta et præcepta toto Levitico, erantque actus religionis et patrie Dei. Itaque *non sacrificium* idem est quod *quam sacrificium*, uti vertunt Septuaginta, Chaldaeus et alii. Hebræi enim quia carent comparativo, hinc eum expriment per negationem ejus quod minus est. Itaque quod Hebræi dicunt, *misericordiam volo* (id est amo, cupio, diligo, opto; hoc enim est hebræum *רחמים* *chaphats*), non sacrificium, hoc Latini dicunt: Misericordiam malo quam sacrificium, vel misericordiam præopto, præeligo, præfero, præpono sacrificio. Unde S. Augustinus, lib. X *De Civitate*, cap. v: « Ubi scriptum est, inquit: Misericordiam volo magis quam sacrificium, nihil aliud quam sacrificium (mysticum misericordiae) sacrificio (proprie dicto) prælatum oportet intelligi. »

Quæres, quomodo revera misericordia præstet sacrificio? Respondeo et dico *primo*: Actus sacrificii, uti manat a religione et devotione interna, melior et nobilior est actu misericordiae. Patet, quia ille Deum, hic hominem spectat; ille est actus religionis et patrie; hic misericordiae, quæ est virtus moralis: religio autem præstat omnibus virtutibus moralibus: est enim cultus ipsius Dei. Ita S. Thomas, II *II, Quæst.* LXXXI, art. 6.

Dico *secundo*: Misericordia tamen præstat sacrificio externo, quia illud in lege veteri secundum se, sive ex opere operato Deo non placebat, sed tantum ex devotione offerentium: misericordia autem per se placet Deo. Et hoc intendit hic Propheta; Judæi enim immisericores summam sanctitatem, pietatem et placationem Dei ponebant in externis hisce sacrificiis, quasi per se Deo placerent, eumque placerent victimæ ovium et bovm. Hoc Deus hic reprehendit per Osee, uti per Isaiam cap. I, 11: « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? etc., quiescite agere perverse, etc., subvenite oppresso. » Et Jeremias cap. vii, 21: « Holocaustata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes. Quia non sum locutus cum patribus vestris, et non præcepi eis, etc., de verbo holocaustatum et victimarum. » Et *Psalm.* xlix, 13: « Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? » Et *Psalm.* l, 18: « Quoniam si voluisset sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis. » Simili modo dicitur I *Reg.* cap. xv, 22: « Melior est obedientia quam victimæ. » Et *Psalm.* l, 19: « Sacrificium Deo spiritus contribulatus. » Simili ergo modo vero dici posset: Charitatem, humilitatem, obedientiam, penitentiam internam volo, non sacrificium, id est præfero sacrificio externo. Rursum, licet sacrificium nobilior sit ratione objecti, quod est honor Dei, tamen ratione

necessitatis sæpe nobilior est misericordia, ideoque præferenda, adeo ut tunc malum esset sacrificare, v. g. cum egrotet est ministrandum. Sic Christus reprehendit filios, dicentes parentibus egentibus *corban*, hoc est, munus illud Deo offerre præstat, quam dare tibi, o pater, *Matth.* cap. xv, 6. Sic S. Augustinus damnat parentes, qui bona sua dant monasterio, cum habeant filios indigentes, adeoque tantum oblationes ipse refutare solebat, uti refert Possidonius in ejus *Vita*, cap. xxxiv. *Tercio*, quia misericordia sæpe imperatur a charitate, eamque includit; constat autem actus charitatis nobiliores esse actibus religionis. Ubi nota per sacrificium hic omnem cultum externum, ut cultum sabbati, *Matth.* cap. xii, 7, intelligi; per misericordiam vero, omnia opera charitatis et pietatis internæ; hanc enim significat hebræum *חסד* *chesed*, idque patet ex eo quod subdit: « Et scientiam Dei plus quam holocaustum. » Unde Pineda, lib. VIII *De Rebus Salam.* cap. I, sic explicat: « Misericordiam, » id est animum bene erga me affectum, « volo, non sacrificium. » *Quarto*, misericordia præstat sacrificio, si misericordia referatur ad cultum Dei, et imperetur a virtute religionis; tunc enim sunt duo actus, unus elicitus a misericordia, alter imperatus a religione, qui duo præstant uni religionis et sacrificii.

Moraliter, discas hic quanta sit excellentia misericordiae, quæ quæ a grata sit Deo, qui eam præfert suis sacrificiis. Ratio est, quia ipse est virtus divina et propria Deo; summum enim bonum summe est misericors et beneficus. Hinc ait *Psalmes*: « Miserationes ejus super omnia opera ejus; » et *Ecclesiæ* orat: « Deus cuius proprium est misereri semper et parcere. » Præfert ergo Deus ea quæ per misericordiam homini conferuntur, iis quæ ipsi per sacrificium donantur, tum quia iis non indiget, iisque nihil honoris aut gloriæ ei accrescit; tum quia plus quantum hominis utilitatem quam suam, quod puri est amoris, quodque gloriosius est et summo magnum, planeque regium et divinum. Hinc B. Nazianzenus, orat. *De Cura pauperum*: « Esto, inquit, calamitoso Deus. » Et S. Cyprianus, tract. *De Oratione Dominica*: « Quando, ait, quis miseretur pauperi, Deo fenerat; et qui dat minimis, Deo donat, spiritaliter Deo suavitatis odorem sacrificat. » Neque enim, ait idem tract. *De Opere et Elemosyna*, « promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit. » Unde inferius docet in fame misericordiam esse cibo præponendam, exemplo vidua, quæ primo fecit panem Heruliae, deinde sibi et filiis, III *Reg.* cap. xvii: « Esurientibus, ait, liberis alter prius pasceatur; neque in penuria et fame cibos ante quam misericordia cogitatur. » S. Chrysostomus, homil. 36 *ad Popul.*: « Misericordia, ait, major est gratia, quam mortuos suscitare. Idem, hom. 51 *in Matth.*, docet pluris esse misericor-

diam facere, quam templi magnifica condere: « hoc enim templum (vivum, puta pauperum) illo (materiali) est multo prestantius; » et *homil.* 23: « Misericordia, ait, ars quedam liberalis est, in oculis habens officinam, et non hominem, sed Deum magistrum possidet. Hæc nobis mansionem in celo ædificat, et æterna tabernacula preparat. » S. Augustinus, libro *De Eleemosyna*: « Hæc, ait, sunt hostie gratissime, misericordia, humilitas, confessio, pax et charitas. » Idem, lib. IX *De Civit.* cap. v: « Cicero, ait, in Cesaris laude locutus est, dicens: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior est misericordia. » Idem, serm. 34 *De Resurrectione Domini*: « Vide, ait, si non magnam Deum tibi dat misericordie mercedem. Si dimittis homini in quo te læsit homo hominem, et Deus tibi ignoscet in quo offendisti homo Deum. » Idem, tract. *De Averitia et Læcivâ*: « Ego, inquit, Dominus accipi, ego reddam. Saurivi, et dedisti mihi manducare, etc. Terram accipi, œdium dabo; temporalia accipi, æterna restitua mihi; panem accipi, panem dabo, sed cœlestem et æternum; hospitium accipi, domum dabo; reger visitatus sum, saluum dabo; in carcere visitatus sum, libertatem dabo, » etc. Idem, serm. 203 *De Tempore*: « Multa, ait, sunt genera miserationum, quæ cum facinus adjuvamur, ut dimittantur nobis nostra peccata; sed ea nihil est majus, quæ ex corde dimittimus quæ quisque peccavit. » Auctor serm. *ad Prædicos in eremo*, serm. 3: « Sola, ait, misericordia ad Deum dædaci hominam, sola Deum dædaci ad hominem, sola Deum humilians, nos sublimat. » Quocirca Josaphat rex apud Damascenum, in *Hist.* xxxvi, relicto regno, tendens ad vitam anachoreticam, Barachie, quem sibi in regno substituerat, valedicens, hoc ei primum dedit præceptum, non sum, sed Christi: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequuntur; » et rursus: « Estote misericordes, sicut et Pater vester cœlestis misericors est. Hoc enim præceptum, inquit, potissimum ab eis exposcitur, qui in summo imperio constituti sunt, ut eum imitentur a quo potentiam acceperunt. Hæc porro in re maxime quis Deum imitabitur, si misericordia nihil potius antiquiusque habeat. Hæc accedit, quod subditis nihil æque ad benevolentiam afficiat, ut beneficii gratia egenibus concessa. »

S. Joannes, qui a misericordia, Eleemon, id est misericors, vel Eleemosynarius est dicitur, omnes miseros juvabat, et vespere lacrymabatur, si nemo afflicto eie die opem ejus postulasset. Hinc dicitur a Deo est bonis tam temporalibus quam spiritalibus. Porro originem hujus sue virtutis ita ipse alibi enarrat apud Leonium: « Mihi, ait, cum essem quindæcim annos natus et versarer in Cypro, quadam nocte puella quedam apparuit in somnis eximia pulchritudine, splendide vestita, et obliqua coram in capite redimita.

Cum vero prope me staret, et manum latas pugisset, me territum e somno excitat. Rogavi autem eam quemnam esset, et unde veniret, et quomodo amica esset accedere ad me dormientem. Illa autem subridenti et læto vultu me hilariter et placide intuens: Sum, inquit, prima ex filiabus magni Regis. Si tu me tibi amica paraveris, potero te ei efficere familiare; nulli enim major est apud eum, quam mihi, fiducia, quoniam ei, ut e celo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi. Ego vero cum ad me redisset, et id quod visum fuerat mente versarem, judicabam eam esse misericordiam; statim ergo surgens, ivi solus ad ecclesiam; et sic obviam pauperi, qui erat nudus, et valde affligebatur frigore. Et, cum me veste exuisset, eum trado, apud me dicens: Sciaman sit verum et non deceptio, id quod a me est visum, et priusquam venissem in ecclesiam, ad me accedens vir quidam candidatus, tradit mihi auri centum nummos, qui mox evanuit. Tunc intellexi visionem non esse phantasmam, sed apertam visionem. » Unde ipse deinceps in misericordie opera ita se effudit, ut in his fuerit exemplum et portentum orbis. Dicitur autem se, cum quid rogaret, mox a Deo duplum, imo centuplum recipere. Proinde ejus hæc erant axiomata:

« Non est justum ullius alterius rei oram me gerere prius quam Christi. Ne ergo per uicium, et sigillatim describite dominos meos. » Camque rogarent sui quos suos vocaret dominos? « Quos vos, inquit, pauperes et mendicos soles appellare, eos ego dominos meos et adjutores nomen. Nam si soli mihi possent opem ferre, ita Christi regno non exidam. »

« Si nobis qui homines sumus, licet omnino ad Deum accedere absque ullo intercessore, et de quibus volumus eum rogare; quomodo non ipsi quoque nostris conservis portas aperuerimus, absque ullo impedimento? et non cuiuslibet, qui est opus, benignam aurem præbuerimus? » Scimus enim quia mensi facimus mensura, eadem nobis remelendum.

Sophronius videns eum quadam die in itinere, causam rogans, audivit: « Hodie miserandus Joannes non ab aliquo ullam accepit mercedem, neque ullam vel minimum piaculum potuit offerre Christo pro multis et magnis suis delictis. » Quid hoc minus illo Titî Imperatoris? « Hodie non regnavimus, quia neminem affectum beneficio? »

« Christus jubet dari cuiuslibet petenti; si autem dicitis vos esse alicujus alterius, qui imperat ut examinetis vitam et statum mendicantium, scialis quod neque Christus, neque humilis Joannes opus habet curiosis ministris. »

« Si nostra essent quæ dantur, et ea a nobis illata essent in mundum, forte aliqua venia danda esset ei qui parce uteretur. Si autem Dei sunt con-

na que sunt, ejus omnino jussum in his que sunt ejus servare oportet. »

« Si subit vos timor ex incredulitate, ne forte multitudo impensarum superet Ecclesiasticos redditus, ego ne tantillum sustinebo esse socius vestra modice fidei. Persuasum enim habeo quod, etiamnum totus mundus veniret simul Alexandriam, egens beneficentia, hos Dei thesauros nequaquam in angustum redigeret. » Hæc omnia narrat Leontius in ejus Vita. Palladius in *Lausiacis*, cap. civ, narrat Eleemonem monachum adeo in omnes fuisse misericordem, ut etiam libros venderet, eorumque pretium mox in pauperes erogaret. Rogatus cur id faceret, dixit: « Qui prosum meo persuadere magistro, me ejus artem accurate didicisse, nisi illo ipso usus fuero ad artem recte exercendam? »

Et cap. sequenti Bisarionem ab eadem virtute commendat, quod nudum pauperem vestiret suo habitu, ipse interim nudus; quia et Evangelium viderit ut pauperi subveniret, dicens: « Ut illic habeamus fiduciam, propter obedientiam vendidi ipsum sermone, qui mihi semper dicebat: Vende quæ habes, et da pauperibus. »

Et cap. cxviii, celebrat Melaniam Romanam, quæ in totum orbem fuerit benefica; et Olympiadem neptem Abblavii præfecti, cap. cxlii, quod omnia sua in pauperes erogaret.

Denique ut alia omittam, vivum et ardens misericordie speculum, æque ac speculum nobis est Christus Dominus, qui per viscera misericordie sue visitavit nos oriens ex alto, ut nostris miseris, quæ plurime erant et gravissima, subveniret. Quomobrem hæc ipsa tota in nos effudit, tum in incarnatione, tum in vita, tum in cruce, ut vere dixerit Isaias cap. lxx, 4, de eo: « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Vis ergo vivam misericordie effugiem? Intuere Christum in cruce, ubi totus est miseris, quia totus est misericordia nostra. Nec tantum in cruce, sed et post mortem per omnia secula, imò in æternum totum se per misericordiam in suos effundit: « Se nascens enim dedit cœtum, convessens in ædulum, se moriens in pretium; se regnans dat in præmium. » Nascendo enim curavi miseris natiuitatis et vitæ nostræ, eas in se suscipiendo, moriendo curavi miseris peccatorum nostrorum, pro his satisfaciendo; convessendo dædoci se in Eucharistia ad manducandum, curat singulorum infirmitates et passiones cupiens, cibando eam alimonia cœlesti; regnando curat miseriam mortis et mortalitatis, dando corpus suum conforme, puta immortale et gloriosum. Sane qui miseris infinitas anime sue, æque ac corporis clare perspicit, videtque eas per singula momenta a Christo curari novis et infinitis miserationibus, non potest non eos admirari, amulandi, in easque transformari, ut jugiter enat cum Psalme: « Misericordias Domini in æternum curantur. »

VI ET SCIENTIAM DEI PIUS QUAM HOLOCAUSTA. — Scientiam Dei practicam intelligit, puta conjunctionem cum interna Dei reverentia, pietate, charitate, misericordia. Opponit eam internam pietatem externæ, puta holocaustis. Unde sequitur hebreum חסד חסד hic non tantum misericordiam, sed quoslibet vere et interne pietatis actus denotare et comprehendere, nisi superius dixi. *Chesed* enim proprie significat pietatem tuam tu Deum, tum in homines, puta piam et propeum affectum, benignitatem, beneficentiam, gratiam, charitatem, benevolentiam, gratitudinem, sanctitatem sive bonitatem. Inde enim חסד חסד, id est pius, vocatur vir bonus et sanctus, et *chastitas* vocatur *chastitas*, avis pia in parentis, ideoque pietatis symbolum. Ita a Castro hic et Marius, Patersterus, Paganinus et alii in *Lexico*. Sic *Joan.* cap. ii, 9, dicitur: « Qui custodiunt vanitates (idola) frustra, misericordiam suam (hebræice חסד חסד) *chastitas*, id est pietatem suam erga Deum, et consequenter erga homines) derelinquunt; » ubi *chesed* proprie significat Dei timorem et cultum.

7. Ipsi autem sicut Adam (primus parens in paradiso violans pactum cum Deo, ejusque conditionem et legem de non comedendo pomo vitæ) transgressi sunt pactum, — g. d. Imitantur parentem suum, puta primum legis et pacis Dei prævaricatore; ideoque sicut ille paradiso ex-pulsum est, ita et ipsi terra sua que instat paradisi est, puta Judæa, expulsi sunt. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Rupertus, Hugo et Lyranus. Addit Clarus: Sicut Adam non fuit peccator, non concupiscentia incitatus, sed mera sua lubentia pomum vitæ comedit: ita hi peccant ex mera pecculantia (1).

Secundo, Septuaginta ad Adam acceperunt ut nomen commune, non proprium, significans hominem; unde vertunt: Ipsi vero sunt sicut homo prævaricans testamentum, vel factus. Sic et Vatablus et Clarus; sed hi duo cum Theodoro vertunt in genitivo: Ipsi autem transgressi sunt factus meum sicut hominis, id est in factus idem cum homine, g. d. Non plures fecerunt factus mecum inquit, quam si cum homine inivissent; unde ex levitate meo illud resciderunt et violantur. Aut,

(1) Sic emendit hanc versionem cum præcedentibus Aris Montanus: « Ceteros omnes e nimis intelligendi vias trique populo jam Deus increpavit; nam autem eis reliquum erat, scilicet æquum quo se recipiant, nunquam perfugiam, a quo etiam excluduntur; nam qui suam causam alia ratione defendere non videntur, in terra, quam incolerent, sanitate et dignitate salutis sue præsidium collocant; mirum asserentes terram, quæ ab ipsis coleretur, sanctam atque Deo gratam, ipsorum etiam majoribus promissam, desertam, et cultoribus suis vacuum relinquunt, præ se non esse videntem. »

cap. xlviii, ubi, inquit, Achermann, est quasi fictio miserantis, ubi, in terra quibus illis dædant, prævaricavit sui vii me; scilicet aditu in paradiso; ergo supplicium redduntur autem et in inferis; et terra ipsi data, quævis sancta quælibet sunt, sicut Adam e paradiso pulsus est.

ut Arias, q. d. Ipsi externis victimis me colunt, quasi cum hominibus agerent, qui non vident cor; falluntur, ego enim sum cardignostes, ideoque internam pietatem et misericordiam volo, non sacrificium.

IBI PRÆVARICATI SUNT IN ME. — *Ti ibi quadrupliciter exponi potest. Primo, « ibi, »* scilicet in Adamo, q. d. Ex eo tempore quo Adam peccavit, coeperunt prævaricari in me; insigniter ergo hanc Adæ prævaricationem imitati sunt, imo continuarunt; *Secundo, « ibi, »* scilicet in paradiso, q. d. In terra sua, puta in Judæa, quæ amœna et fertilis erat instar paradisi terræstris, in qua ego eos benigne collocaveram, uti Adamum in paradiso, « ibi, » inquam, paradiso hoc suo, meaque benignitate abusi et lascivientes recalcitrarunt. Ita S. Hieronymus, Chaldaeus et Vatablus. *Tertio, « ibi, »* scilicet in suo sacrificio et holocausto, quod vel idolis cum idololatria, vel mihi cum impia credit et conscientia scelerata offerunt. *Quarto et genuine, « ibi, »* scilicet in transgressione qua pactum meum transgressi sunt: sicut Adam « prævaricati sunt in me, » quia hoc pactum meum, non cum angelo, non cum homine iniuravit.

8. GALAAD CIVITAS COPIANTUM (id est fabricantium, ornamentum et colentium) MOLUEN. — Galaad erat mons celebris terræ sanctæ, ita dictus a frondere initio inter Laban et Jacob, *Genes. cap. xxxi, 48, qui cecidit in sortem tribus Ruben et Gad. Inde civitas in eo edificata dicta est pariter Galaad; et ab altitudine Ramatha, ex qua ortus est Jephthæ, Judic. cap. xi, 4, et Ramoth Galaad, in qua uictus fuit Jehu in regem, IV Reg. cap. ix, 4. Hæc erat civitas refugii, ut patet Josue cap. xxi, 36, et I Paral. cap. vi, 78; ideoque in ea erat multitudo sacerdotum. Quocirca ob urbis celebritatem idololatræ posuerant in ea sedem idololatriæ, templumque et aras idolis exedificarunt, uti hic significat et taxat Propheta, q. d. Galaad, civitas sacerdotalis et sancta, facta est metropolis idololatriæ et iniquitatis, adeo ut ad eam tota compulsa factaque videatur. Ita S. Hieronymus. Chaldaeus vertit: *Galaad civitas vim inferentium. Hebræum enim מן* *aven* significat iniquitatem, indeque violentiam, uti et idololatriam. Utraque enim insignis est iniquitas.*

SUPPLANTATA SANGUINE. — q. d. Galaad supplantabitur, capietur et vastabitur ob sanguinem piorum Deum colentium; quem ipsa idololatra copiose et injuste effudit. Est emphasis in verbo *supplantata, q. d. Ipsa supplantavit, et per dolos ac insidias rejecit Dei cultores; hinc ipsa pari modo supplantabitur, decipietur et dejicietur in ruinam. Unde Hebraice, est *supplantata a sanguine; et ita latine legendum hic contendit Ribera. Ita reipsa factum est ut Galaad, quæ prima erat in scelere, prima pariter esset in elade et excidio. Nam quia Syris erat vicina, hinc prima expugnata est ab Assiriis tempore Phœce,**

IV Regum, cap. xv, 29. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Ribera et alii.

Hinc *secundo, pro supplantata a sanguine, Leo Hebræus vertit, oppressa sanguine; Hebræi et Pagninus, fœdala sanguine; Chaldaeus, dolose effundens sanguinem; Lyranus, insidiatrix sanguinis, q. d. Galaad ita dedita fuit insidiis et cœdibus piorum et innocentium, ut eorum sanguine quasi supplantata, oppressa et submersa videatur; navavit in sanguine alieno et innocenti, jam natibit in sanguine suo et innocenti.*

Tertio, Septuaginta pro מים midam, legentes מים maim, vertunt, perturbans aquas, id est sanam doctrinam, uti faciunt idololatræ et heretici, inquit Theodoretus.

Allegorice *Galaad, id est tumultus testimonii, est Jerusalem polluta sanguine Prophetarum, Christi et Apostolorum, aliorumque ejus testium, quos ipsa cum suis scribis et sacerdotibus occidit et tumulavit, uti eis objicit Christus, Matth. cap. xxiii, 29. Ita Leo Castrinus ad litteram, ego allegorice.*

ET QUASI FAUCES VIRORUM LATRONUM. — q. d. Galaaditæ habent fauces hiantes ad prædam instar latronum, imo luporum; sitiunt enim sanguinem et cœdem innocentium. Sic de voraci famelico ait Silius, lib. III :

Inmani fauces diduci biata.

Legit Interpres in hebræo חַיִּים *chicks, id est fauces, jam legunt alio puncto חַיִּים chicks, id est expectare, inhiare, unde vertunt: Sicut latrones qui expectant virum, ut eum occidant vel spolient, puta qui præde inhiant. Ita R. David, Pagninus, Vatablus et alii. Alio casu et syntaxi, sed eodem redeunte sensu, vertit Chaldaeus: Sicut observat vir latronculos, consociati sunt ipsi et sacerdotes eorum, q. d. Deicolæ, euntes ad templum in Jerusalem, ita timebant et cavebant Galaaditas eorumque sacerdotes, ut viator timet et cavet latronculos.*

Aliter Haymo et Albertus; per fauces enim metaphorice accipiunt strictos ingressus vallium aut collium, in quibus latere solent latrones, et insidiari viatoribus, eosque inopinantes repente aggredi. Sic enim vocatur fauces terræ, fauces portus, fauces scopuli, fauces Orci, de quibus Virgilius, VI *Æneid.:*

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci.

Ita Græci pauci numero expectarunt Xerxem cum innumeris copiis ad fauces Thermopylarum, ibique eum ceciderunt. Sic ergo sensus est, q. d. Galaaditæ insidebant fauces montium, ut euntes Hierosolymam caperent, spoliarent, occiderent. Unde Symmachus vertit: *Fauces tuæ quasi viri insidiatoris.*

Verum hebræum *chicks, fauces hominis, non terræ significat; a radice enim חָכַק chaka, id est expectare, anhelare, inhiare, deducitur nomen חֶךֶךְ chec, id est palatum, gula, fauces, eo quod*

cibo inhiant; sunt enim ipse quasi os stomachi, scilicet interior pars gule, ubi os angustatur tantumque in stomachum, quam partem Græci et Latini *laryngem, vel pharyngem* vocant. Unde de ea Plinius, lib. XI, xxxvi: « Summum gule, inquit, fauces vocantur, extremum stomachus. » Hæc enim fauces magis significant aviditatem inexplebilem cœdis et sanguinis, quam illæ montium et vallium. Sic Cæsar apud Lucanum, Pompeium comparat tigridi, quæ, assueta sanguini ferarum, semper eum silit:

Sic et Syllanum solito tibi lambere ferrum,
Durat Magnæ sitis: nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuoscere fauces.

Porro Septuaginta pro כַּרְכִּי *kechicks, alii punctis legentes כַּרְכִּי kochicks, vertunt: Fortitudo tua quasi viri piratæ, q. d. Summa vi et fortitudine invadis transientes in Jerusalem, uti faciunt piratæ; כַּרְכִּי kechic enim est vis, virtus et fortitudo.*

PARTICEPS SACERDOTUM (puta Galaad, habens fauces latronum, particeps et socia fuit sacerdotum, qui in via interficiebant) PERGENTES DE SICHEM. — q. d. Galaaditæ fuerunt socii sacerdotum Bethel, puta idolorum et vitulorum aureorum, qui Deicolæ euntes a Schem in Jerusalem in Paschale, Pentecoste et Sænopegia, uti juxta legem Deum in templo adorant, trucidabant vel perse, vel per submissos a se sicarios. Ita S. Hieronymus.

Hebræa jam ad verbum habent: *Sicut latrones qui observant virum, ita conspiratio sacerdotum in via qua itur Schem, trucidant, scilicet viatores. Pro conspiratio Vatablus vertit, congregatio; Pagninus, collegium; alii, societas. Notatur hic sceleris atrocitas et imperium. Nam ubi in illud multi conspirant, nihil non perficiunt; armata enim tot manibus totque consiliis impietas omnia perfringit et sternit.*

PERGENTES DE SICHEM. — Hebraice שְׂחָמָה *schema, id est in Schem; hoc enim significat ה* locale. Ita Vatablus et Arias. Verum dico ה hic non esse locale, sed terminalivum nominis proprii. Urbs enim hæc dicta est *Schem, vel addito ה Sichima. Unde Septuaginta et Symmachus vertunt, interfecerunt Sichima, id est Sichimitas. Noster vero, quia hic fit mentio viæ in Jerusalem, recto subaudiens præpositionem מן *min, id est de, vertit pergentes de Schem. Hi enim idololatræ non occidebant euntes in Schem, sed ex Schem euntes in Jerusalem. Schem enim urbs, dicta a Schem principe, qui villavit Dinam Jacobi filiam, Genes. cap. xxxv, 2, tempore Christi dicebatur *Sichar, quam Christus per mulierem Samaritanam convertit, Joan. cap. iv, 8; deinde dicta Neapolis, hodie Neapoloza. Errant qui putant ad has insidias alluisse Christum, Luca cap. x, in parabola euntes a Jerusalem in Jericho, qui incidit in latrones. Nam Jericho erat ad orientem Hierosolymæ, Schem vero ad septentrionem. Quare nulla erat via, quæ***

ex Jerusalem per Schem tenderet in Jericho. Nominat Schem præ aliis urbibus, tum quia ex Samaria, quæ erat metropolis decem tribuum, recta erat via in Jerusalem per Schem; tum quia Schem religione erat celebris, in ea enim habitavit Abraham et Jacob, cujus et puteus ibidem ostenditur; in ea quoque sepultus est Joseph, Josue cap. xxiv, 32. Rursum Schem erat juxta montes Hebal et Garizim, in quibus Moses proclamavit legem, et benedictiones eam et vandenibus, et maledictiones eam prævaricantibus, Deuter. cap. xxvii, 4. Hinc multi Schemite in cultu Dei persisterunt, cum alii declinarunt ad vitulos Jeroboam. Hinc quoque peregrini, visentes loca sancta, visebant (ut etiamnum visunt) Schem et Jerusalem, sicut christiani in Italia visitant Laurentum et Romam; tum denique quia juxta Schem erant Dan et Bethel, ubi Jeroboam posuit vitulos aureos. Ibi ergo erat sedes idololatræ, ac consequenter ibi vigeat persecutio in pios et fideles euntes in Jerusalem, quos in via interceptabant et male mulcebant (1).

Porro Chaldaeus, Aquila, Theodotus, Vatablus, Clarus et Pagninus *Schem* accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum, significans humerum. Unde vertunt: *Turma, vel conspiratio sacerdotum in via interficit humero uno, id est consensu unanimi, pari studio et conatu. Sic enim fures et milites dum conspirant in domus vel urbis exploitationem, uno quasi humero ferunt sceles, trabes aliæque instrumenta quibus turres consendant, aut ostia sternant ad irrupendum et prædandum. Aquila vertit in accusativo: Participatio sacerdotum in via occidebant, id est amputabant, humeros viatorum euntem in Jerusalem.*

QUIA SCELUS OPERATI SUNT. — q. d. Insidiantur Galaaditæ Deicolæ eosque occidunt, quia totos se sceleribus dediderunt. Pro scelus hebraice שְׂחָמָה *zimma, id est piaculum, nefas, abominatio, puta scelus horrendum et execrabile.*

Disce hic moraliter quantum scelus sit impedire opera pietatis, ac remaneri eos qui tendunt ad salutem et ad Dei cultum, v. g. ad statum perfectionis. Unde S. Hieronymus, hæc applicans hereticis: « Nos dicamus, inquit, hereticos (tu dicte libertinos, alios catholicos, ut irroses et sanniones operum bonorum) intercludere viam, ne de Schem, id est de bonis operibus, pergamus

(1) Verbis in via cœdes committunt Schemum cœdes, videtur jus azylis spectari, quo ex constitutione Dei, Num. xxxv, 9, Schemum refugio erat committenti homicidium fortuito casu, sicut et ipsa hæc civitas sacerdotibus fuit assignata, Jos. xxi, 91. Quare emicat clarus Israëlarum, sacerdotum maxime, in latrocinii scelus, quod et refugium homicidii datum, et sacrum quoddammodo sacerdotum habitationi, cœdibus insontium perfunderent. (Rosenmuller.) Rectius ac planius Dathius, inquit Maurer: videtur sacerdotibus illo tempore abusi esse suis privilegiis et jure azylis, ut vel ipsi cædes pararent, vel aliis commissas occiderent.

